

УДК (622-669) АГРІКОЛА
ББК 38.78

Володимир БІЛЕЦЬКИЙ,
доктор технічних наук, професор
Донецького і Полтавського національного технічного
університету

СЕРЕДНЬОВІЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ГЕОРГІЯ АГРІКОЛИ «ПРО ГІРНИЧУ СПРАВУ»
(«DE RE METALLICA»):
ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН
УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Георг Агрікола (Agricola, Georgius) (1494–1555) – видатний німецький вчений в галузі гірничої справи і металургії, автор першої європейської гірничо-металургійної енциклопедії «Про гірничу справу» («De Re Metallica»). Книга здобула визнання видатних науковців різних часів. Так, основоположник емпіризму, англійський філософ Френсіс Бекон, посилаючись на працю Агріколи, підкреслював практико-технічну користь науки, обґрунтовував перспективи використання природи людиною. «De re Metallica» була серед найшанованіших книг в особистій бібліотеці Ісаака Ньютона. По цій книзі навчався Михайло Ломоносов, який називав Агріколу «в рудних справах найвмілішим». Гете писав про Агріколу: «Він розгадував таємниці гір, володів гірничим мистецтвом, відкривав важливі корисні копалини, вивчав, обробляв і очищав їх, роблячи корисними для людських потреб. Дотепер ми захоплюємось його творами, де сконцентровані усі старі й нові знання з гірництва та металургії. Ці твори залишені нам як чудовий дарунок». Пам'ятка Середньовіччя «De Re Metallica» перекладена на ряд мов світу. Нині, з 2008 р. триває її переклад в українську мову. Пропонована стаття присвячена опису цього процесу, його досягнень перспектив.

Твір Георгія Агріколи «De Re Metallica» [1] протягом кількох сторіч був головним підручником і практичним посібником для гірників та металургів Європи, сьогодні – пам'ятка літератури, зріз історії гірничих технологій, органічна

система філософських, природничих та інженерних знань епохи Відродження. Праця «Про гірничу справу» складається з 12 книг (розділів). Перша – це міркування про роль металів у історії людства, загострене зіткнення позицій ганьбителів і прихильників гірництва. Друга – характеристика умов, які впливають на успішну розробку родовищ, а також розвідка й пошукові ознаки багатих руд. Третя – геологічні знання, опис рудних покладів і властивостей гірських масивів. Четверта – землемірні знання, а також – гірничі посади, звання та відповідні обов'язки. П'ята – основи підземної розробки руд, кріплення виробок, маркшейдерське мистецтво. Шоста – опис знарядь праці, машин і механізмів для руйнування порід, транспорту та підйому руди, водовідливу та вентиляції. Сьома – пробірний аналіз руд. Восьма – способи й механізми для збагачення руд. Дев'ята – витоплення металів, металургійні печі та обладнання. Десята й одинадцята – очищення благородних металів від домішок та інших металів. Дванадцята – алхімічні уявлення про солі, бітуми, скло та інші «затужавілі соки» землі, а також технології їх отримання. Текстовий матеріал ілюстрований 275 чудовими гравюрами, виготовленими кращими художниками-ілюстраторами свого часу.

Перший переклад головної праці Агріколи старою німецькою мовою вийшов 1557 р. під назвою «Vom Bergtwerct», тобто «Про гірничу справу» або «Про гірниче підприємство». Слід зауважити, що в часи Агріколи гірнича справа органічно вмішувала в себе як видобуток, так і повну переробку корисних копалин (інакше кажучи, металургія була складовою частиною гірничої справи). Тому немає нічого дивного, що праця Агріколи поєднувала гірничодобувні та металургійні процеси під суто гірничим титулом. Такі погляди зберігалися ще в XIX ст., але вже в XX ст. гірництво й металургія втратили колишню єдність і стали окремими галузями, спеціалісти яких мають вельми умовні уявлення про діяльність один одного. Це відобразилось і на перекладах титулу «De Re Metallica»: німецький переклад 1928 р., а за ним і російський 1962 р. подають назву книги – «Про гірничу справу та металургію».

Загалом зацікавленість книгою Агріколи набула широкого міжнародного характеру. “De Re Metallica” багато разів перевидавалася: латинською мовою – у 1561 (Basel: Froben), 1621 (Basel: Ludwig König), 1637 (Basel: Emannel König), німецькою мовою – у 1557 (Basel: Froben), 1621 (Basel: Ludwig König), 1778 (Rotenburg), 1928 (ініціатива інженера Oskara von Millera, переклад C.Schiffnera) і 1953, 1997 (Düsseldorf, Essen), італійською мовою вперше перекладена у 1563 р. (Basel: Froben), декілька разів – англійською – у 1912, 1927 і 1950 (переклад і редакція Herbert Clark Hoover і Lou Henry Hoover), чеською – 1933 р. (Praga, переклад: Bohuslav Jezek-старший, Bohuslav Jezek-молодший, Josef Hunmel), російською – у 1962 та 1986 рр. (переклад В. Гальмінаса та А. Дробінського за редакцією С. Шухардіна), польською – у 2000 р. (Jelenia Gora, переклад – Karina Kurkova). [2-9]

В Україні перша спроба опрацювання книги Агріколи відбулася ще на початку ХХ ст. У 1908 р. у Львові накладом Політехнічного Товариства вийшла 48-сторінкова брошура інженера Фелікса Пестрака, яка знайомила читача з книгою «De Re Metallica», даючи стислий переказ кількох глав.

З тих часів до 2008 року спроб перекладу твору «De Re Metallica» українською невідомо.

Автор цих рядків мав наукове стажування у Варшавському університеті (Польща) – 2006 та 2008 року за підтримки Каси Мяновського (Kasa im. Józefa Mianowskiego – Fundacja Popierania Nauki). Результатом цих стажувань, зокрема, стають дві монографії з історії світової і європейської та української і польської гірничої науки і практики [10-11]. У рамках праці у Варшавському університеті в 2008 р. вдалося вперше у відділі стародруків університету ознайомитися з виданнями «De Re Metallica» латинською та німецькою мовами відповідно 1556 і 1557 років. Крім того, бібліотека Варшавського університету мала переклад англійською Герберта Гувера від 1950 року, який містив багатий матеріал посилань та коментарів. Це і поклато початок великої праці над перекладом та виданням «De Re Metallica» українською мовою.

Переклад першого українмовного видання здійснювався в основному з 2010 р. порівняльним шляхом: були залучені російське, англійське, німецьке й польське видання, а також раритетний першодрук праці Агріколи «De Re Metallica» (латиною) для уточнення оригінальної структури книги, форми й місця подання ілюстрацій тощо. Такий підхід дозволив уточнити деякі смислові деталі тексту й застосовані терміни, внести окремі доповнення, які з різних причин відсутні в тих чи інших виданнях.

Спершу, у 2008-2012 рр. над перекладом і редагуванням «De Re Metallica» працював В.С.Білецький, д.т.н., проф.. Донецького національного технічного університету, з 2012 р. до роботи на запрошення В.С.Білецького долучається вельми ретельний і принциповий вчений-гірник – д.т.н., проф.. Донбаського державного технічного університету Г.І.Гайко, який до того ж володіє фаховою польською мовою – у 2001 – 2002 рр. проходив наукове стажування в Краківській гірничо-металургійній академії імені Станіслава Сташиця, у 2012 р. – у ТУ «Варшавська політехніка».

Технічний супровід проекту – сканування та комп'ютерну обробку рисунків (275 гравюр) і текстів, коректуру текстів, верстку, дизайн здійснювало видавництво «Східний видавничий дім» (Донецьк). Коректуру текстів виконала директор і редактор видавництва Галина Тимофєєва, а дизайн, макет обкладинки та текстової частини – Ірина Венгренюк. Переклад і наукова редакція – В.С.Білецький та Г.І.Гайко.

Особлива подяка польському «Muzeum Karkonoskie», що в місті Єленья Ґура (Jelenia Góra), за зичливе надання польського видання «De Re Metallica» 2000 року.

Зауважимо, що українська редакція повернулася до первісної назви твору «Про гірничу справу», яка, на нашу думку, більш точно відображає погляди Г.Агріколи на розглянутий предмет. Редактори зробили все можливе для збереження оригінального мовного стилю автора, так як його відчули й зрозуміли, проте надали окремим термінам і фаховим назвам сучасного звучання.

На жаль, переклад і підготовка українського видання «De Re Metallica» не була завершена до військових подій на Донбасі 2014-2015 рр. Тому переклад шести перших книг (розділів) «De Re Metallica», які вже були готові на момент кінця 2013 р. і які в основному охоплюють тематику розвідки і видобутку корисних копалин, вирішено було видати окремою книгою. Це і було зроблено у 2014 р. у видавництві «Східний видавничий дім»[12].

Шість наступних книг (металургія, збагачення корисних копалин та хімічні технології) планується згодом видати окремим виданням – після завершення перекладу всієї праці Г.Агріколи. Кожна з цих двох частин перекладу може знайти своїх окремих читачів. Разом з тим, після цих двох видань планується об'єднане (повне) видання українського перекладу «De Re Metallica».

Сподіваємося, що переклад «De Re Metallica» дасть можливість українському читачу повною мірою відчувати красу й силу цієї книги та краще зрозуміти історичну епоху її створення й характерний для неї науковий процес узагальнень та систематизації напрацьованого професійного досвіду. Метою наших зусиль також є знайомство численних гірників і металургів країни з витоками своєї професії, залучення студентів технічних університетів до вивчення історії гірництва та металургії, а гуманітаріїв – до розуміння єдності інженерних і гуманітарних знань у цивілізаційному поступі людства.

...Нині робота над перекладом знаменитої праці Георгія Агріколи українською мовою триває. У «Додатку» до т. 42 «Донецького вісника НТШ» ми подаємо скорочений переклад Книги (розділу) 7 «De Re Metallica».

ЛІТЕРАТУРА

1. Georgii Agricola. De Re Metallica libri XII. – Basileae: Froben. – 1556. – 590 s.
2. Georgius Agricola. Vom Bergkwerck XII Bucher. – Basel: Froben. – 1557. – 486 s.

3. *Berckwerck Buch* (deutsche Übersetzung), Frankfurt 1580 (Digitalisat)
4. Georgius Agricola. *De Re Metallica*. Edited by Herbert Clark Hoover and Lou Henry Hoover. – New York: Dover Publications. – 1950.
5. Agricola Jerzy. *O gornictwie i hutnictwie*. – Jelenia Gora: Muzeum Karkonoskie. – 2000. – 528 s.
6. Агрикола Г. *О горном деле и металлургии в двенадцати книгах: Пер.с лат.* – М.: Недра, 1986. – 294 с.
7. *Vom Bergkwerck 12 Bücher* (ins Deutsche übersetzt von Philippus Bechius), Basel 1557. Faksimile-Druck mit Kommentarband von Hans Prescher, VCH Verlagsgesellschaft, Weinheim 1985, ISBN 3-527-17535-0; Andere Ausgabe: Verlag Glückauf, Essen 1985 mit begleitendem Text von Wilhelm Treue. ISBN 3-7739-0463-0
8. Georgius Agricola. *De Re Metallica*. Englische Übersetzung, London 1912 (Digitalisat)
9. *Zwölf Bücher vom Berg- und Hüttenwesen*. Deutsche Übersetzung von Carl Schiffner 1928 (Digitalisat). Faksimile-Druck der 3. Auflage, VDI-Verlag, Düsseldorf 1978, ISBN 3-18-400400-7.
10. Білецький В. С., Гайко Г. І. Хронологія гірництва в країнах світу. – Донецьк: Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», УКЦентр, 2006. – 224 с. (^[1], ^[2])
11. Гайко Г., Білецький В., Мікось Т., Хмура Я. Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі (нариси з історії). – Донецьк: УКЦентр, Донецьке відділення НТШ, «Редакція гірничої енциклопедії», 2009. – 296 с.
12. Агрикола Г. Про гірничу справу в дванадцяти книгах (книги I–VI)/ Переклад і редакція В. Білецького, Г. Гайка. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2014. 228 с.